

An aerial photograph of a wetland landscape. A winding, narrow water channel flows through a dense area of green and brown vegetation. The surrounding land is covered in various types of grasses and reeds, some appearing dry and brown, others lush and green. The overall scene depicts a natural, undisturbed wetland environment.

Ochrona wód i mokradeł w krajobrazie rolniczym

Ochrona wód i mokradel w krajobrazie rolniczym

Propozycje zmian polskiego *Planu strategicznego dla wspólnej polityki rolnej na lata 2023–2027* w zakresie opartych na przyrodzie praktyk służących ochronie wód, retencji oraz odtwarzaniu terenów podmokłych

Autorzy:

Aleksandra Pępkowska-Król

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków

Dominik Krupiński

Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”

Michał Korniluk

Natura International Polska

Bogumiła Błaszewska

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków

Konsultacja:

Justyna Choroś (Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków),

Dariusz Gatkowski (Fundacja WWF Polska), **Edyta Kapowicz** (Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków), **Patryk Kokociński** (Gospodarstwo Rolne Kokocińscy),

Weronika Kosiń (Fundacja WWF Polska), **Mariusz Miotke** (Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków), **Przemysław Pępkowski** (agronom), **Olga Poleszczuk-Tusińska** (Fundacja WWF Polska), **Krzysztof Stasiak** (Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków)

Fotografia na okładce: Andrzej Czech

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków

Koalicja Rolnictwo dla Przyrody

ul. Odrowąża 24, 05-270 Marki

Marki, 2023

Treść dokumentu poparła Koalicja Żywa Ziemia

Opracowanie przygotowano w ramach projektu *Buffering and reducing Baltic Sea nitrate pollution by implementing natural-based solution* realizowanego przez BirdLife Europe and Central Asia i Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków. Finansowanie projektu zapewnia Fundacja Flotilla.

Flotilla
FOUNDATION

Spis treści

Streszczenie	4
1. Brak wsparcia ochrony i restytucji mokradeł w polityce rolnej na lata 2023–2027	5
2. Zmiany w zakresie warunkowości.....	6
2.1. Norma DKR 2 – ochrona terenów podmokłych i torfowisk	6
2.2. Norma DKR 4 – zachowanie stref buforowych.....	7
2.3. Norma DKR 9 – ochrona trwałych użytków zielonych wrażliwych pod względem środowiskowym w obszarach Natura 2000	8
3. Postulowane zmiany i propozycje nowych rozwiązań w zakresie ekoschematów	12
3.1. Retencjonowanie wody na trwałych użytkach zielonych	12
3.2. Roślinne pasy buforowe	14
3.3. Przekształcanie gruntów ornych w użytki zielone na obszarach zagrożonych podtopieniami	16
3.4. Pola czajkowe	18
4. Propozycje nowych rozwiązań rolno-środowiskowo-klimatycznych	22
4.1. Wieloletnie pasy buforowe	22
4.2. Przekształcanie gruntów ornych w trwałe użytki zielone na obszarach zagrożonych podtopieniami	23
4.3. Nawadnianie zdegradowanych terenów podmokłych.....	25
5. Korzyści z praktyk służących ochronie i odtwarzaniu obszarów nieprodukcyjnych oraz terenów podmokłych w krajobrazie rolniczym.....	29
6. Uwagi ogólne i wnioski	30
Literatura	32

Streszczenie

Brak wsparcia ochrony i restytucji mokradeł w nowej polityce rolnej na lata 2023–2027

W ramach reformy wspólnej polityki rolnej na lata 2023–2027 nie zaproponowano w Polsce rozwiązań, które zachęcałyby do odtwarzania mokradeł (w tym torfowisk) w krajobrazie rolniczym. Co więcej, obowiązkowe i fakultatywne działania, które mają sprzyjać ochronie takich siedlisk, nie są wystarczające. Dlatego w niniejszym opracowaniu przedstawiono propozycje zmian zasad warunkowości i interwencji ujętych w polskim *Planie strategicznym dla wspólnej polityki rolnej na lata 2023–2027* (PS dla WPR 2023–2027) oraz wprowadzenia nowych interwencji, celem których jest ochrona wód, zwiększenie retencji oraz odtwarzanie terenów podmokłych w krajobrazie rolniczym.

Propozycje zmian PS dla WPR 2023–2027

1. Konieczne jest wprowadzenie modyfikacji wymogów norm dobrej kultury rolnej (DKR) powiązanych z ochroną wód i obszarów podmokłych (DKR 2, 4 i 9).
2. Proponuje się zwiększenie zasięgu wdrażania i zwiększenie płatności ekoschematu *Retencja wody na trwałych użytkach zielonych* oraz wprowadzenie nowych ekoschematów: polegającego na przekształcaniu gruntów ornych w użytki zielone w obszarach zalewowych, zachęcającego do tworzenia pasów buforowych o ograniczonym użytkowaniu rolniczym oraz sprzyjającego lęgom czajek na gruntach ornych.
3. Proponuje się wprowadzenie nierealizowanych jak dotąd w Polsce interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych, które umożliwią: tworzenie wieloletnich pasów buforowych, przekształcanie pól uprawnych w trwałe użytki zielone, a także nawadnianie zdegradowanych przez melioracje obszarów podmokłych.

Korzyści z praktyk służących ochronie wód, retencji oraz odtwarzaniu terenów podmokłych

Korzyści z zaproponowanych praktyk wykraczają znacząco poza cele związane z ochroną wód, obejmując m.in. zwiększenie retencji wody, redukcję emisji CO₂ z gleb torfowych, korzystny wpływ na mikroklimat czy wzrost różnorodności biologicznej.

Mając na względzie powyższe korzyści, gospodarstwa rolne, w których stosuje się takie rozwiązania, muszą być adekwatnie wynagradzane – płatności rolne muszą uwzględniać wartość dostarczanych przez nie usług ekosystemowych.

Uwagi ogólne i wnioski

W związku z obecną skalą oddziaływania gospodarki rolnej na środowisko, wdrożenie proponowanych, często nowatorskich rozwiązań w rolnictwie, na wymaganą dużą skalę, jest pilnie potrzebne. Wiąże się z tym m.in. konieczność podejmowania działań edukacyjnych w tym zakresie. Efektywność proponowanych interwencji może zostać zwiększona poprzez wprowadzenie ich wspólnotowego wdrażania.

Zaproponowane nowatorskie interwencje wymagają doprecyzowania wymogów i oszacowania adekwatnych wysokości płatności. Pomóc w tym mogą programy pilotażowe.

W analizie opłacalności implementacji proponowanych rozwiązań do polityki rolnej należy wziąć pod uwagę wysoką społeczną akceptację ponoszenia kosztów odtwarzania i ochrony terenów podmokłych.

1. Brak wsparcia ochrony i restytucji mokradeł w polityce rolnej na lata 2023–2027

Eutrofizacja jest jednym z ważniejszych współczesnych problemów środowiskowych (Steffenet i in. 2015). Wpływając istotnie na funkcjonowanie ekosystemów, przyczynia się do kryzysu różnorodności biologicznej (np. Hautier i in. 2009). W zlewni Morza Bałtyckiego najważniejszym antropogenicznym źródłem biogenów odpowiedzialnych za proces przeżyźnienia są tereny rolnicze (HELCOM 2018). To przede wszystkim azot, a także fosfor, pochodzące z nawozów, odpowiadają za powstanie martwych stref (ang. *dead zones*) w akwenie Bałtyku – największych martwych stref morskich w skali globu (Diaz, Rosenber 2008).

Obecnie przeciwdziałanie opisanym zagrożeniom opiera się przede wszystkim na bezpiecznym przechowywaniu i racjonalnym wykorzystaniu nawozów przez rolników, a także na zachętach do stosowania korzystnych dla gleb technik agrarnych. Jednak w redukcji spływu zanieczyszczeń z obszarów rolniczych do wód istotną rolę odgrywają również obszary mokradeł (w tym torfowiska). Odpowiednio ukształtowany krajobraz rolniczy, bogaty w tereny podmokłe powiązane z rzekami o naturalnych korytach może efektywnie przyczyniać się do ochrony wód (Kotowski i in. 2020, Jabłońska i in. 2020). Jednocześnie rola mokradeł jest znacznie szersza (np. Blackwell, Pilgrim 2011). Warto wspomnieć o kluczowej w obliczu kryzysu klimatycznego redukcji emisji gazów cieplarnianych oraz retencji wody, która łagodzi negatywne skutki zmian klimatu, takie jak susze i powodzie. Obszary mokradeł to jednocześnie refugia różnorodności biologicznej.

Przepisy ujęte w zaktualizowanym w 2023 r. *Programie azotanowym* dość restrykcyjnie regulują sposób przechowywania i wykorzystania nawozów (Dz.U 2023 poz. 244). Również *Plan strategiczny dla wspólnej polityki rolnej na lata 2023–2027* (dalej PS dla WPR 2023–2027), przede wszystkim poprzez ekoschemat *Rolnictwo węglowe*, wprowadza konkretne zachęty dla prowadzących działalność rolniczą do wdrażania praktyk służących racjonalnemu wykorzystaniu nawozów oraz ograniczaniu ilości biogenów i spowalnianiu ich spływu z pól uprawnych. Brakuje jednak rozwiązań, które mogłyby przyczynić się do odtwarzania terenów podmokłych czy nawet całych bagiennych stref buforowych w dolinach rzek. Co więcej, obowiązkowe i fakultatywne działania, które mają sprzyjać zachowaniu siedlisk hydrogenicznych (takie jak ekoschemat *Retencja wody na trwałych użytkach zielonych* i interwencje rolno-środowiskowo-klimatyczne ukierunkowane na ochronę cennych siedlisk przyrodniczych i rzadkich gatunków ptaków), nie są wystarczające. Szczegółową analizę tego zagadnienia przedstawiono w raporcie *Ochrona wód powierzchniowych przed zanieczyszczeniami pochodzącymi z terenów rolniczych* (Pępkowska-Król 2023), na niedostateczne rozwiązanie problemu, jakim jest ochrona wód przed zanieczyszczeniami i odtwarzanie mokradeł, w polskim PS dla WPR 2023–2027, zwrócono również uwagę w raporcie *Environment and climate assessment of Poland's CAP Strategic Plan* (Midler i in 2023).

Niniejszy raport prezentuje konieczne do wprowadzenia w PS dla WPR 2023–2027 zmiany w zakresie wymogów warunkowości oraz fakultatywnych interwencji. Dodatkowo proponuje wprowadzenie zachęt dla nieujętych dotychczas rozwiązań opartych na przyrodzie (ang. *nature-based solutions*).

2. Zmiany w zakresie warunkowości

2.1. Norma DKR 2 – ochrona terenów podmokłych i torfowisk

Wymogi normy i postulowane zmiany

Reforma unijnej wspólnej polityki rolnej na lata 2023–2027 wprowadziła do zakresu obowiązkowych wymogów (warunkowość) nowe narzędzie służące ochronie terenów podmokłych i torfowisk. Zgodnie z drugą normą dobrej kultury rolnej (DKR 2) obowiązywać będzie w Polsce zakaz przekształcania gleb wykorzystywanych rolniczo o zawartości materii organicznej $\geq 30\%$ i miąższości co najmniej 40 cm. Polska (podobnie jak większość krajów członkowskich) skorzystała z możliwości opóźnienia jej wdrażania do 2025 roku, co oznacza, że obecnie wciąż możliwe jest odwadnianie obszarów podmokłych, choć do pewnego stopnia chronione są one w ramach normy DKR 9 oraz programu rolno-środowiskowo-klimatycznego.

Postulaty związane z wdrażaniem normy DKR2

1. Inwentaryzacja i opracowanie map rozmieszczenia gleb organicznych, podlegających ochronie w ramach normy, musi zostać rzetelnie przeprowadzona.
2. Mapa wskazująca obszary, podlegające ochronie, powinna być publicznie dostępna. Osobom użytkującym grunty rolne musi zostać udostępniona poprzez elektroniczny system do wnioskowania o płatności rolne (aplikacja eWniosekPlus).
3. Zakazu przekształcania, w tym zaorywania, gruntów podlegających ochronie w ramach normy, musi być skutecznie egzekwowany.
4. W obrębie obszarów objętych normą musi zostać wprowadzony zakaz odnawiania istniejących i tworzenia nowych systemów odwadniających.

Uzasadnienie potrzeby doprecyzowania wymogów normy

Dla zagwarantowania możliwie największej efektywności ochrony obszarów podmokłych i torfowisk kluczowe są inwentaryzacja gleb organicznych w Polsce oraz stworzenie na jej podstawie odpowiedniej mapy. Musi to być inwentaryzacja z terenu, pokazująca obecny stan i zasięg gleb organicznych. Powszechny dostęp do danych umożliwi lokalizację obszarów podlegających normie. Jest to szczególnie ważne w przypadku ośrodków doradztwa rolniczego, regionalnych dyrekcji ochrony środowiska i przede wszystkim osób i podmiotów użytkujących grunty rolne. Dlatego konieczne jest również właściwe oznaczenie działek rolnych i przyrodniczych, podlegających normie, w aplikacji służącej składaniu wniosków o przyznanie płatności (obecnie aplikacja eWniosekPlus).

Tylko skutecznie egzekwowany zakaz przekształcania, w tym zaorywania i odwadniania gruntów, zagwarantuje osiągnięcie celu normy. Sam zakaz w tej postaci nie jest jednak wystarczający zarówno w odniesieniu do potrzeb związanych z redukcją emisji gazów cieplarnianych, jak i ochroną wód. W tym celu konieczne jest ponowne nawadnianie zdegradowanych mokradł (np. Greifswald Mire Centre, Wetlands International 2022; Kotowski 2021). Stąd konieczne jest wprowadzenie dodatkowych, fakultatywnych interwencji, których celem będzie zachęcanie do tego typu działań na gruntach rolnych, w tym przywracania funkcji nawadniającej istniejących systemów melioracyjnych (patrz punkty 3.1 i 4.3).

2.2. Norma DKR 4 – zachowanie stref buforowych

Wymogi normy i postulowane zmiany

Czwarta norma dobrej kultury rolnej (DKR 4) dotycząca zachowania stref buforowych wzdłuż cieków i wokół zbiorników wodnych opisana została w PS dla WPR 2023–2027. Dotyczy ona wymogów związanych ze stosowaniem na gruntach rolnych nawozów oraz środków ochrony roślin. Dodatkowo wymogi dotyczące stosowania nawozów szczegółowo określa Program azotanowy (Dz. U. 2023 poz. 244), którego zaktualizowana wersja obowiązuje od 31 stycznia 2023 r. Z zapisów obu dokumentów wynika zakaz stosowania nawozów i środków ochrony roślin na gruntach rolnych w pobliżu wód powierzchniowych w odległości wynoszącej co najmniej 3 m. Przez wody powierzchniowe rozumie się tutaj ciek i zbiorniki pochodzenia zarówno naturalnego, jak i sztucznego, jak również ujęcia wody oraz, jeżeli nie ustanowiono strefy ochronnej na podstawie przepisów ustawy Prawo wodne, obszary morskiego pasa nadbrzeżnego. Przy czym w przypadku rowów melioracyjnych przepis dotyczy wyłącznie rowów o szerokości powyżej 5 m liczonej na wysokości górnej krawędzi rowu.

Szerokość strefy buforowej, w której zakazane jest stosowanie środków ochrony roślin, to każdorazowo 3 m. W odniesieniu do nawozów szerokość uzależniona jest od typu ciek/zbiornika wodnego oraz rodzaju nawozu i może wynosić 5, 10 lub 20 m. Szerokość ta może zostać zmniejszona o połowę (ale do maksymalnie 3 m) w przypadku stosowania nawozów za pomocą urządzeń aplikujących je bezpośrednio do gleby oraz w przypadku podzielenia pełnej dawki nawozów na co najmniej trzy równe dawki.

Postulaty związane z normą DKR 4

1. Zakazu stosowania nawozów i środków ochrony roślin w strefach buforowych musi być skutecznie egzekwowany.
2. Listę obowiązujących obecnie typów obszarów/cieków/zbiorników wodnych, wzdłuż/wokół których stosuje się wymogi normy DKR 4, należy rozszerzyć o:
 - wszystkie ciek naturalne, kanały i rowy melioracyjne niezależnie od ich szerokości.
 - najcenniejsze pod względem przyrodniczym tereny podmokłe i torfowiska, wskazane w specjalnie do tego celu opracowanej mapie, dostępnej publicznie i oznaczone w elektronicznym systemie, służącym wnioskowaniu o płatności rolne.
3. Szerokość strefy buforowej powinna wynosić co najmniej 5 m, niezależnie od rodzaju substancji oraz praktyki jej stosowania.

Uzasadnienie postulowanych zmian

Obecnie zakaz stosowania nawozów (i zapewne również środków ochrony roślin) jest często łamany. Nierzadko zdarza się bowiem, że użytki rolne nawożone są po sam brzeg cieków, niezależnie od rodzaju ciek i jego szerokości. Problem zobrazowano na ryc. 1. Wynika on w dużej mierze z niewiedzy osób użytkujących grunty rolne, w tym braku świadomości, jakie ryzyko dla ekosystemów wód (w tym Bałtyku) niesie ze sobą spływ zanieczyszczeń z obszarów rolniczych. Bezwzględne egzekwowanie wymogów normy jest konieczne, ale nie uda się, jeśli nie zostaną wdrożone odpowiednie programy i kampanie edukacyjne w tym zakresie.

Ryc. 1. Łąki nad rzeką Pilicą nawożone bez zachowania strefy buforowej (gmina Słupia, woj. świętokrzyskie).
Fot. Aleksandra Pępkowska-Król

W Polsce znakomita większość cieków i rowów melioracyjnych, przepływających przez grunty wykorzystywane rolniczo, ma szerokość mniejszą niż 5 m. W związku z tym obecnie wzdłuż większości cieków i rowów, w ich bezpośrednim sąsiedztwie możliwe jest stosowanie substancji mających negatywny wpływ na stan wód. Dodatkowo istotne jest, by również najcenniejsze tereny podmokłe podlegały ochronie przed spływem zanieczyszczeń z obszarów rolniczych.

Pilne wprowadzenie proponowanych zmian jest szczególnie ważne, gdyż obecnie polski PS dla WPR 2023–2027 nie oferuje żadnych dodatkowych zachęt dla rolników w zakresie tworzenia stref buforowych. Nie zaproponowano jak dotąd interwencji, których celem byłoby tworzenie stref o większej skuteczności w redukowaniu spływu zanieczyszczeń do wód, takich jak strefy buforowe o ograniczonym sposobie użytkowania (dotyczy m.in. zaorywania; patrz punkty 3.2, 4.1). W Polsce brakuje również kompleksowych rozwiązań, służących odtwarzaniu bagiennych stref buforowych w skali całych zlewni (patrz punkt 5). Dla porównania systemowe rozwiązania tego typu od wielu już lat z powodzeniem wdrażane są w innych krajach, w tym w zlewni Morza Bałtyckiego (Windolf i in. 2016).

2.3. Norma DKR 9 – ochrona trwałych użytków zielonych wrażliwych pod względem środowiskowym w obszarach Natura 2000

Wymogi normy i postulowane zmiany

Dziewiąta norma dobrej kultury rolnej (DKR 9) nakłada na rolników obowiązek przestrzegania zakazu przekształcania lub zaorywania wyznaczonych cennych trwałych użytków zielonych (inaczej trwałych użytków zielonych wrażliwych pod względem środowiskowym) położonych w obszarach Natura 2000. Zgodnie z zapisami polskiego PS dla WPR 2023–2027 użytki te powinny zostać: *wyznaczone na obszarach Natura 2000, w oparciu o inwentaryzacje przeprowadzane przez organ właściwy do wdrożenia przepisów dyrektywy ptasiej (2009/147/WE) i siedliskowej (92/43/EWG) – w ramach opar-*

cowywania planów zadań ochronnych (PZO) i planów ochrony (PO) dla poszczególnych obszarów Natura 2000 oraz dodatkowych wyznaczeń na obszarach Natura 2000 dla których nie zostały jeszcze opracowane dokumenty planistyczne.

Postulaty związane z normą DKR 9

1. Jako trwałe użytki zielone wrażliwe pod względem środowiskowym (dalej TUZc) powinny zostać uznane wszystkie działki ewidencyjne z trwałymi użytkami zielonymi z obszarów Natura 2000, dla których nie ustanowiono planów zadań ochronnych lub planów ochrony.
2. W obszarach Natura 2000, dla których ustanowiono plany zadań ochronnych lub plany ochrony, wszystkie trwałe użytki zielone, dla których w dokumentach planistycznych określono działania ochronne dla siedlisk przyrodniczych, gatunków roślin lub zwierząt oraz ich siedlisk, powinny zostać uwzględnione jako TUZc.
3. Wyznaczając TUZc należy każdorazowo uwzględniać dostępną wiedzę na temat najcenniejszych zasobów przyrodniczych kraju. Wszystkie działki ewidencyjne, zarówno w granicach obszarów Natura 2000, jak i poza obszarami Natura 2000, znajdujące się w obrębie zasięgów występowania rzadkich ptaków powiązanych z krajobrazem rolniczych powinny zostać uwzględnione jako TUZc.
4. Warstwa z wszystkimi działkami rolnymi, obejmującymi TUZc powinna być publicznie dostępna. Wszystkie działki zakwalifikowane jako TUZc powinny być oznaczone w elektronicznym systemie służącym wnioskowaniu o płatności rolne, tak aby rolnicy i rolniczki otrzymali jednoznaczną informację o wartości swoich TUZ, które zgłaszają do płatności.

Uzasadnienie potrzeby rozszerzenia listy wrażliwych środowiskowo trwałych użytków zielonych

Co do zasady za TUZc uznane powinny zostać najcenniejsze pod względem przyrodniczym łąki, pastwiska oraz torfowiska położone na gruntach rolnych w obszarach Natura 2000, najczęściej uzależnione od ekstensywnego użytkowania rolniczego. Głównym celem normy jest zabezpieczenie przed zniszczeniem różnorodności biologicznej powiązanej z siedliskami półnaturalnymi, w tym przede wszystkim przedmiotów ochrony obszarów Natura 2000 (ryc. 2). Norma, poprzez zabezpieczenie łąk podmokłych i torfowisk, przyczynia się również do zachowania siedlisk sprzyjających redukcji spływu zanieczyszczeń z terenów rolniczych do wód oraz zachowania potencjału retencyjnego tych siedlisk. Co więcej przyczynia się do ochrony gleb przed erozją wietrzną, co ma szczególne znaczenie w przypadku łąk na glebach torfowych.

Wyznaczenie działek rolnych obejmujących TUZc jest stosunkowo prostym zadaniem w przypadku obszarów, dla których zatwierdzono plany ochrony lub plany zadań ochronnych. W szczególności dotyczy to nowszych dokumentów planistycznych, w których określono przedmioty ochrony oraz działania ochronne z dokładnością do granic działek ewidencyjnych. Bez względu na wszystkie działki, które ujęto w takich dokumentach planistycznych, powinny zostać objęte ochroną w ramach normy.

Ryc. 2. Norma DKR 9 powinna zapewnić skuteczną ochronę cennych trwałych użytków zielonych. Na zdjęciu zaorana łąka torfowa w obszarze Natura 2000 Ostoja Biebrzańska. Fot. Michał Korniluk

W przypadku obszarów Natura 2000, które nie zostały pod tym względem dostatecznie zbadane, jest to znacznie trudniejsze zadanie. Jednocześnie zachowanie w stanie niepoproszonym półnaturalnych siedlisk przyrodniczych krajobrazu rolniczego jest w Polsce niezwykle ważne w kontekście ochrony wielu rzadkich i zagrożonych siedlisk oraz gatunków roślin i zwierząt, w tym wielu objętych ochroną prawną. Dlatego, zgodnie z zasadą przezorności, dla zapobieżenia zniszczeniu takich siedlisk, w obszarach Natura 2000, dla których nie ustalono dokumentów planistycznych, wszystkie trwałe użytki zielone powinny zostać uznane za wrażliwe pod względem środowiskowym. W przyszłości, gdy określone zostaną zasięgi przedmiotów ochrony dla takich obszarów Natura 2000, lista cennych przyrodniczo trwałych użytków zielonych będzie mogła zostać zweryfikowana.

Dodatkowo wyznaczając TUZc należy każdorazowo uwzględniać dostępną wiedzę na temat najcenniejszych zasobów przyrodniczych kraju. Powinno to dotyczyć dostępnych obecnie map z zasięgami występowania wodniczki *Acrocephalus paludicola* oraz dubelta *Gallinago media*, a w przyszłości także map/warstw zasięgów opracowanych dla pozostałych gatunków ptaków, kwalifikujących trwałe użytki zielone do płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych. Wszystkie działki rolne, zarówno w granicach obszarów Natura 2000, jak i poza obszarami Natura 2000, znajdujące się w obrębie takich zasięgów, powinny zostać ujęte jako TUZc.

Koalicja Rolnictwo dla Przyrody postulowała takie rozwiązanie w lutym 2023 r. w procesie konsultacji społecznych projektu rozporządzenia Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w sprawie trwałych użytków zielonych wrażliwych pod względem środowiskowym. Ze stanowiskiem Koalicji zgodził się Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska, który w liście do Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 21 lutego 2023 r. podkreślił, że wykaz

działek rolnych, stanowiących załącznik do procedowanego wówczas rozporządzenia, nie wyczerpuje lokalizacji wszystkich działek rolnych użytkowanych jako trwałe użytki zielone, stanowiących przedmioty ochrony obszarów Natura 2000. Postulat nie został jednak uwzględniony w końcowej wersji rozporządzenia (Dz.U. 2023 poz. 488).

Zgodnie z zapisami polskiego PS dla WPR 2023–2027 orientacyjna całkowita powierzchnia trwałych użytków zielonych wrażliwych środowiskowo, które objęte zostaną normą DKR 9 to 269 000 ha. Jednocześnie *Priorytetowe ramy działania dla sieci Natura 2000 w Polsce* (GDOŚ 2021) zakładają, że zaangażowania środków wspólnej polityki rolnej wymaga ochrona 523 540 ha półnaturalnych siedlisk przyrodniczych. Niezgodność tych dwóch liczb pośrednio wskazuje również na to, że w przyjętym rozporządzeniu mogły nie zostać ujęte wszystkie wrażliwe środowiskowo trwałe użytki zielone.

3. Postulowane zmiany i propozycje nowych rozwiązań w zakresie ekoschematów

3.1. Retencjonowanie wody na trwałych użytkach zielonych

Wymogi ekoschematu i postulowane zmiany

W polskim PS dla WPR 2023–2027 zaproponowano jedną interwencję, której podstawowym celem jest zwiększenie retencji wody w krajobrazie rolniczym – ekoschemat *Retencjonowanie wody na trwałych użytkach zielonych* (kod interwencji: I 4.5). W pilotażowej formie interwencja udostępniona została już w 2022 r.

Płatność w ramach ekoschematu przyznawana jest na podstawie osiągniętych rezultatów (*ang. result-based measure*). Warunkiem jej uzyskania jest wystąpienie na trwałym użytku zielonym zalania lub podtopienia, które zdefiniowano jako stan wysycenia profilu glebowego wodą na poziomie przynajmniej 80%, w okresie od 1 maja do 30 września, przez co najmniej 12 następujących po sobie dni. Wsparcie ograniczono jednak do ekstensywnie użytkowanych trwałych użytków zielonych, w szczególności tych, na których ukształtowały się zbiorowiska roślinne lub występują ptaki wymagające siedlisk hydrogenicznych. I tak dotyczy ono obszarów, na których jednocześnie realizowane jest jedno z poniższych zobowiązań:

- wybrany wariant pakietów przyrodniczych związanych z zachowaniem cennych siedlisk przyrodniczych i siedlisk zagrożonych gatunków ptaków w ramach Działania rolno-środowiskowo-klimatycznego PROW 2014–2020: Pakiet 4. Cenne siedliska i zagrożone gatunki ptaków na obszarach Natura 2000 (poza wariantem 4.3. Murawy) lub Pakiet 5. Cenne siedliska poza obszarami Natura 2000 (poza wariantem 5.3. Murawy) lub jedno z analogicznych zobowiązań rolno-środowiskowo-klimatycznych w ramach PS dla WPR 2023–2027;
- ekoschemat Rolnictwo węglowe i zarządzanie składnikami odżywczymi w zakresie praktyki Ekstensywne użytkowanie TUZ z obsadą zwierząt lub interwencja rolno-środowiskowo-klimatyczna Ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk na obszarach Natura 2000;
- interwencja Rolnictwo ekologiczne i działanie Rolnictwo ekologiczne PROW 2014–2020.

Postulaty związane z ekoschematem *Retencjonowanie wody na trwałych użytkach zielonych*

1. Wdrażanie ekoschematu powinno być możliwe na wszystkich trwałych użytkach zielonych (działkach rolnych i przyrodniczych), niezależnie od tego, czy są na nich jednocześnie wdrażane inne interwencje (ekoschematy, działania rolno-środowiskowo-klimatyczne).
2. Należy wydłużyć okres, w którym powinno wystąpić zalanie lub podtopienie, do okresu od 1 kwietnia do 15 października.
3. Zwiększeniu powinna ulec wysokość płatności, przyznawanej w ramach ekoschematu, tak by była rzeczywistą zachętą dla rolników do aktywnych działań na rzecz zwiększenia retencji. Kalkulacja wysokości płatności powinna uwzględniać korzyści, jakich dostarczają trwałe użytki zielone, na których retencjonowana jest woda, takie

jak poprawa jakości wód, redukcja emisji CO₂ czy wsparcie różnorodności biologicznej.

4. W przypadku trwałych użytków zielonych, na których jednocześnie wdrażane są inne zobowiązania, należy zagwarantować możliwość opóźnienia obowiązkowych działań, takich jak użytkowanie kośne, niemożliwych do przeprowadzenia z powodu zbyt wysokiego poziomu wody. Takie uzasadnione opóźnienie nie powinno mieć wpływu na możliwość uzyskania płatności.

Uzasadnienie postulowanych zmian

Im większa jest skala działań ukierunkowanych na małą retencję w krajobrazie rolniczym, tym większych dostarcza ona korzyści w postaci usług ekosystemowych (np. Blackwell i Pilgrim 2011; Stachowicz i in. 2022). Ma to szczególne znaczenie w kontekście założonego w *Planie przeciwdziałania skutkom suszy* (Dz. U 2023 poz. 1615) oraz w projekcie *Programu przeciwdziałania niedoborowi wody na lata 2021–2027 z perspektywą do roku 2030* celu dotyczącego zwiększenia retencji, w tym poprzez działania na obszarach wykorzystywanych rolniczo, takich jak ochrona czasowo zalewanych gruntów rolnych czy właściwe gospodarowanie na takich gruntach. Ekoschemat *Retencjonowanie wody na trwałych użytkach zielonych* powinien zatem być tak skonstruowany, by objęta nim została jak największa powierzchnia, zarówno w obrębie działek rolnych, jak i przyrodniczych. Koalicja Rolnictwo dla Przyrody zwróciła na to uwagę już 2021 roku, podkreślając znaczenie działań retencyjnych w krajobrazie rolniczym dla przeciwdziałania skutkom susz (Koalicja Rolnictwo dla Przyrody 2021).

Dla zapewnienia szerokiej skali retencji ważne jest również adekwatne wynagrodzenie za prośrodowiskową działalność rolniczą. Obecnie płatność w ramach omawianego ekoschematu uwzględnia jedynie bilans utraconej na skutek zalania wartości plonu i ograniczenia poniesionych kosztów zbioru siana (PS dla WPR 2023–2027). Tymczasem powinna ona brać pod uwagę także dostępne dla wszystkich korzyści środowiskowe, jakich gospodarstwo rolne dostarcza, retencjonując wodę. Zwiększenie retencji, wpływając na złagodzenie skutków susz, zmniejsza również skalę odszkodowań należnych z tego tytułu. Oszacowanie wartości retencji wody jest stosunkowo proste i dostępne są już takie kalkulacje. Dla przykładu Stachowicz i in. (2022) wykazali, na podstawie kosztów budowy zbiorników retencyjnych, że średnia wartość retencji wody w dorzeczu Niemna wynosi 0,51 euro·m⁻³·rok⁻¹. Tego typu szacunki mogą być wykorzystane do określania wysokości płatności rolnych, uwzględniających wartość dostarczanych dóbr publicznych.

W sytuacji, w której nie jest możliwe skoszenie zalanej łąki w terminie wynikającym z jednocześnie wdrażanego programu rolno-środowiskowo-klimatycznego lub ekoschematu, gospodarstwo rolne nie może być karane za niewypełnienie zobowiązania. Takie elastyczne podejście również przysłuży się do szerszego wdrażania ekoschematu.

Wydłużenie okresu, będącego podstawą stwierdzenia na działce zalania i podtopienie będzie korzystne dla różnorodności biologicznej (w tym przede wszystkim gnieźdzących się na łąkach i torfowiskach ptaków siewkowych). Stagnująca wczesną wiosną i jesienią woda wpływa pozytywnie na różnorodność biologiczną w krajobrazie rolniczym, może jednak wpłynąć na zmniejszenie tempa wzrostu roślin, co przekłada się na mniejsze ilości uzyskanego siana. Długo stagnująca woda w siedlisku sprzyja także rozwojowi turzyc, manny mielec czy mozgi trzcinowatej (w skrajnych przypadkach trzciny), a nie gatunków traw, co przekłada się na niższą jakość uzyskanej paszy. Dlatego umożliwienie uzyskania

rekompensaty w przypadku trwałych użytków zielonych, zalewanych w szerszym zakresie czasowym jest zasadne i przełoży się na powszechniejsze wdrażanie ekoschematu.

3.2. Roślinne pasy buforowe

Założenia i wymogi proponowanego ekoschematu

Proponuje się stworzenie ekoschematu polegającego na tworzeniu roślinnych pasów buforowych z ograniczonym sposobem użytkowania, oddzielających grunty rolne (grunty orne lub użytki zielone) od cieków, zbiorników wodnych oraz cennych obszarów mokradeł i torfowisk. Interwencja wykracza poza wymogi warunkowości, w tym przede wszystkim wzmacnia cele związane z normą DKR 4, dotyczącą zachowania stref buforowych, takie jak zrównoważony rozwój i efektywne zarządzanie zasobami wody (cel szczegółowy SO5). Poprzez interwencję realizowany jest wskaźnik rezultatu R.21 dotyczący odsetka wykorzystywanej powierzchni użytków rolnych objętej wspieranymi zobowiązaniami w zakresie jakości jednolitych części wód. Jednocześnie dostarcza ona wielu innych korzyści środowiskowych, w tym ważnych dla samej gospodarki rolnej poprzez wsparcie różnorodności biologicznej w krajobrazie rolniczym.

Najważniejsze wymogi i założenia interwencji *Roślinne pasy buforowe*

Rodzaj interwencji

Ekoschemat

Opis interwencji

Zobowiązanie polega na stworzeniu pasu buforowego o ograniczonym sposobie użytkowania, oddzielającego użytkowane rolniczo grunty (grunty orne lub użytki zielone) od cieków, zbiorników wodnych lub cennych przyrodniczo obszarów podmokłych. Przez pas buforowy rozumie się obszar porośnięty roślinnością ruderalną, segetalną lub trawiastą o szerokości 5–10 m i minimalnej powierzchni 0,1 ha. W obrębie pasa buforowego może być wysiewana/podsiewana roślinność łąkowa (w tym trawy), mogą występować drzewa. Zakazane jest wysiewanie i sadzenie gatunków obcego pochodzenia.

Wymogi obowiązkowe

Użytkowanie kośne (z usunięciem pokosu) w terminie po 1 lipca, nie częściej niż dwa razy w roku.

Zakazy

W obrębie roślinnych pasów buforowych w roku realizacji zobowiązania zakazane jest:

- naruszanie struktury gleby, w tym bronowanie i zaorywanie;
- wałowanie i włókowanie w okresie od 1 marca do 30 sierpnia;
- pozostawianie rozdrobnionej biomasy (mulczowanie);
- wypas zwierząt gospodarskich;
- usuwanie drzew;
- wysiewanie i sadzenie roślin obcego pochodzenia;
- stosowanie środków ochrony roślin;
- nawożenie.

Warianty

Ekoschemat realizowany jest poprzez dwa warianty:

- roślinne pasy buforowe na gruntach ornych;
- roślinne pasy buforowe na trwałych użytkach zielonych.

Wysokość dopłaty

Płatność proporcjonalna do powierzchni utworzonych pasów buforowych. Kalkulacja wysokości dopłaty powinna uwzględniać koszty użytkowania pasa, takie jak: wysiew/podsiewanie roślinności tęgowej, obowiązek koszenia z zebraniem biomasy oraz utracone korzyści z tytułu ograniczonego użytkowania rolniczego. Powinna uwzględniać także korzyści, jakich dostarczają grunty rolne, na powierzchni których realizowana jest interwencja, w tym powiązane z poprawą jakości wód, retencją wody, sekwestracją węgla czy wspieraniem różnorodności biologicznej.

Uzasadnienie potrzeby wprowadzenia interwencji

Ze względu na niewielką efektywność w odniesieniu do ochrony wód przed zanieczyszczeniami spływającymi z użytków rolnych normy DKR 4 (patrz komentarz powyżej), proponuje się wprowadzenie do polskiego PS dla WPR 2023–2027 dodatkowej interwencji w postaci ekoschematu, polegającego na tworzeniu nieprodukcyjnych pasów buforowych. Podstawową korzyścią z tworzenia tego typu obszarów jest ochrona wód przed zanieczyszczeniami (biogeny, środki ochrony roślin). Pełnią one także wiele innych funkcji w krajobrazie – sprzyjają ochronie gleb, stanowią refugia różnorodności biologicznej (w tym owadów zapylających), mogą retencjonować wodę i magazynować węgiel (Prosser i in. 2020).

Roślinne pasy buforowe są coraz powszechniej stosowaną metodą ograniczania spływu zanieczyszczeń z pól uprawnych do wód (Dworak i in. 2009; Prosser i in. 2020). W istotny sposób ograniczają ładunek pestycydów i biogenów transportowanych do wód powierzchniowych z terenów rolniczych podczas opadów czy odwilży. Obszerny przegląd prac naukowych z tego zakresu wykazał, że ograniczenie to może sięgać 10–100% w przypadku pestycydów oraz 12–100% w przypadku biogenów (Prosser i in. 2020). Zróżnicowana efektywność redukcji ładunku każdorazowo uzależniona jest od wielu czynników, w tym szerokości pasa i rodzaju pokrywającej go roślinności (Lind i in. 2019, Prosser i in. 2020). Sugerowana przez badania naukowe szerokość pasa to 10 m (Lind i in. 2019), ale niektóre badania wskazują na efektywność także węższych stref (Prosser i in. 2020). Zwykle nie podaje się zaleceń co do minimalnej długości i powierzchni strefy, ale pas będzie tym bardziej ograniczał spływ zanieczyszczeń, im większy odcinek cieków obejmie.

Dodatkowo w punkcie 4.1 zaproponowano stworzenie podobnego działania rolno-środowiskowo-klimatycznego, polegającego na tworzeniu wieloletnich (co najmniej 5-letnich) pasów buforowych o ograniczonym sposobie użytkowania. W ramach takiego zobowiązania mogą być utrzymywane pasy buforowe, utworzone w ramach omawianego ekoschematu.

3.3. Przekształcanie gruntów ornych w użytki zielone na obszarach zagrożonych podtopieniami

Założenia i wymogi proponowanego ekoschematu

Proponuje się stworzenie nowej interwencji w postaci ekoschematu, celem którego jest przekształcanie gruntów ornych położonych w obszarach zagrożonych podtopieniami i/lub w obszarach objętych siecią Natura 2000 w użytki zielone. Interwencja wykracza poza wymogi warunkowości, w tym przede wszystkim wzmacnia cele związane z normami DKR 2 (ochrona terenów podmokłych i torfowisk), DKR 4 (strefy buforowe) i DKR 8 (obszary i elementy nieprodukcyjne), ponieważ przyczynia się do:

- łagodzenia zmian klimatu i przystosowywania się do nich (cel szczegółowy SO4);
- wsparcia zrównoważonego rozwoju i efektywnego zarządzania zasobami naturalnymi, takimi jak woda, gleba, powietrze (cel szczegółowy SO5);
- zatrzymania i odwrócenia procesu utraty różnorodności biologicznej, wzmacniania usług ekosystemowych oraz ochrony siedlisk i krajobrazów (cel szczegółowy SO6).

Najważniejsze wymogi i założenia interwencji *Przekształcanie gruntów ornych w użytki zielone na obszarach zagrożonych podtopieniami*

Rodzaj interwencji

Ekoschemat

Opis interwencji

Zobowiązanie polega na przekształceniu gruntu ornego położonego w kwalifikującym się obszarze w użytk zielony. Przekształcenia dokonuje się poprzez wysianie mieszanki łąkowych roślin wieloletnich typowych dla siedliska występującego w miejscu przekształcania. Minimalna wielkość działki kwalifikującej się do wdrożenia ekoschematu to 0,1 ha.

Wymogi obowiązkowe

1. Wysianie mieszanki roślin łąkowych w celu przekształcenia gruntu ornego w użytk zielony.
2. Użytkowanie:
 - kośne (z usunięciem pokosu) w terminie od 15 czerwca do 31 października, nie częściej niż dwa razy w roku;
 - kośno-pastwiskowe – maksymalnie dwa pokosy w sezonie w terminie od 15 czerwca do 15 sierpnia, wypas po 15 sierpnia do 15 października, przy obsadzie zwierząt do 1,5 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych interwencją;
 - pastwiskowe w okresie od 10 maja do 15 października, przy obsadzie zwierząt do 1,5 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych interwencją.

Zakazy

Na przekształconym gruncie zakazane jest:

- pozostawianie rozdrobnionej biomasy (mulczowanie);

- usuwania istniejących drzew;
- wysiewanie i sadzenie roślin obcego pochodzenia;
- stosowanie środków ochrony roślin;
- stosowania komunalnych osadów ściekowych;
- stosowanie innych nawozów niż komunalne osady ściekowe w dawkach przekraczających 60 kg N/ha/rok.

Obszar realizacji

Wdrażanie ekoschematu możliwe jest na obszarach zagrożonych podtopieniami oraz we wszystkich obszarach objętych siecią Natura 2000. Warstwa określająca obszary zagrożone podtopieniami została opracowana dla kraju i jest dostępna jako warstwa Podtopienia w Geoportalu (mapy.geoportal.gov.pl). Całość danych została opracowana w układzie współrzędnych PUWG 1992 przez Państwową Służbę Hydrologiczną.

Wysokość dopłaty

Jednorazowa płatność proporcjonalna do powierzchni przekształconych gruntów ornych. Kalkulacja wysokości dopłaty powinna uwzględniać koszty przekształcenia gruntu, a następnie użytkowania, takie jak: wysiew/podsiewanie roślinności łąkowej, obowiązek koszenia z zebraniem biomasy lub wypasu oraz utracone korzyści z tytułu przekształcenia pola uprawnego w użytek zielony. Płatność powinna uwzględniać także korzyści, jakich dostarczają grunty rolne, na powierzchni których realizowana jest interwencja, w tym powiązane z poprawą jakości wód, retencją wody, sekwestracją węgla czy wspieraniem różnorodności biologicznej.

Uzasadnienie potrzeby wprowadzenia interwencji

Usytuowanie pól uprawnych na terenach zalewowych niesie za sobą ryzyko wypłukiwania nawozów, a co za tym idzie zanieczyszczania wód powierzchniowych przez biogeny (ryc. 3). Grunty rolne znajdujące się obecnie w obszarach zalewowych powstały najczęściej w wyniku zaorania użytkowanych tu wcześniej łąk podmokłych.

Ryc. 3. Pole uprawne powstałe poprzez zaoranie łąki na terenie zalewowym w dolinie rzeki Nidy (woj. świętokrzyskie). Fot. Aleksandra Pępkowska-Król

Przekształcanie gruntów orných w użytki zielone jest szczególnie istotne ze względu na przeciwdziałanie zmianom klimatu, jak również ochronę gleb. Ponadto użytki zielone w porównaniu z polami uprawnymi charakteryzuje większa pojemność retencyjna, co skutkuje m.in. zapewnieniem ochrony przeciwpowodziowej sąsiadującym obszarom. Nowo powstałe łąki w wyniku wdrażania interwencji będą także wspierać przywracanie różnorodności biologicznej powiązanej z krajobrazem rolniczym. Dodatkowym ważnym argumentem za wprowadzeniem interwencji jest podnoszenie walorów krajobrazowych dolin rzecznych.

W punkcie 4.2. zaproponowano także interwencję rolno-środowiskowo-klimatyczną, polegającą na przekształceniu gruntu ornego w trwały użytek zielony. W ramach takiej interwencji wspierane może być również utrzymanie użytków zielonych, powstałych w wyniku zastosowania ekoschematu. Rozwiązanie zagwarantuje w wielu przypadkach utrwalenie rezultatów działania, a co za tym idzie płynących z niego korzyści.

3.4. Pola czajkowe

Założenia i wymogi proponowanego ekoschematu

Proponuje się stworzenie ekoschematu polegającego na tworzeniu pól czajkowych, przez które rozumie się ugorowane fragmenty pól uprawnych o powierzchni 1–2,5 ha. Nazwę działania przyjęto za nazwą stosowaną w Wielkiej Brytani *lapwíg plots* (np. Chamberlain i in. 2009). Celem interwencji jest stworzenie w krajobrazie rolniczym dogodnych miejsc lęgowych dla czajki i innych rzadkich i zagrożonych gatunków ptaków. Interwencja wykracza przede wszystkim poza wymogi warunkowości związane z normą DKR 8 (obszary i elementy nieprodukcyjne). Ponieważ ekoschemat ogranicza stosowanie nawozów i środków ochrony roślin, ma on pozytywny wpływ na jakość wód. Wzmacnia zatem cele związane z normą DKR 4 (strefy buforowe). Łącznie przyczynia się do:

- wsparcia zrównoważonego rozwoju i efektywnego zarządzania zasobami naturalnymi, takimi jak woda, gleba, powietrze (cel szczegółowy SO5);
- zatrzymania i odwrócenia procesu utraty różnorodności biologicznej, wzmacnianie usług ekosystemowych oraz ochrona siedlisk i krajobrazów (cel szczegółowy SO6).

Najważniejsze wymogi i założenia interwencji *Pola czajkowe*

Rodzaj interwencji

Ekoschemat

Opis interwencji

Ekoschemat polega na utworzeniu na gruncie ornym do 20 marca ugoru z odkrytą glebą (po wykonaniu orki lub talerzowania) o powierzchni co najmniej 1 ha (nie więcej niż 2,5 ha) na polu o powierzchni powyżej 5 ha. Ugór (bez zabiegów agrotechnicznych) musi być utrzymany do 31 lipca. Po tym terminie może być ponownie użytkowany.

Wymogi obowiązkowe

1. Utworzenie ugoru z odkrytą glebą o powierzchni 1–2,5 ha na polu o powierzchni powyżej 5 ha.
2. Utrzymanie ugoru w okresie od 20 marca do 31 lipca.

Wymogi dotyczące lokalizacji pola czajkowego

Powierzchnia ugorowana jest tworzona:

- tylko w obniżeniach terenu, na którym po opadach atmosferycznych mogą samoistnie tworzyć się zastoiska wody;
- z dala (min. 100 m) od drzew, słupów, pylonów i balotów, które mogą służyć jako czatownie dla ptaków drapieżnych, kruków, wron i mew.
- z dala (min. 100 m) od krawędzi pola, tak aby ograniczyć drapieżnictwo ssaków.

Zakazy

Na ugorowanej powierzchni w terminie od 20 marca do 31 lipca zakazuje się prowadzenia wszelkich zabiegów agrotechnicznych, w szczególności:

- nawożenia;
- stosowania środków ochrony roślin (niepożądane chwasty na powierzchni ugorowanej można zwalczać herbicydami tylko bezpośrednio przed wykonaniem orki lub talerzowania);
- wypasu zwierząt;
- koszenia roślinności;
- składowania słomy, siana lub innej biomasy;
- wykorzystywania jako drogi dojazdowej lub pola manewrowego.

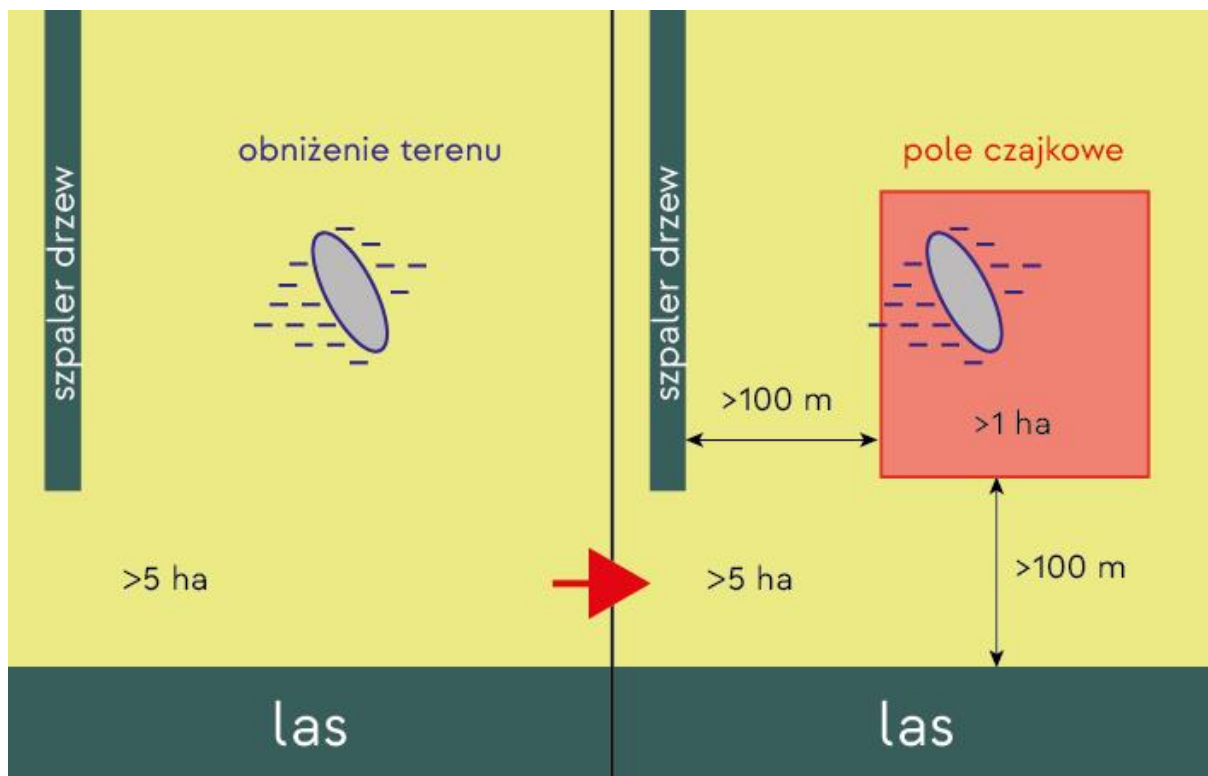
Wysokość dopłaty

Jednorazowa płatność proporcjonalna do powierzchni gruntów ornych przeznaczonych na pole czajkowe. W kalkulacji wysokości płatności powinny zostać uwzględnione utracone korzyści wynikające z ugorowania gruntu ornego. Płatność powinna uwzględniać także korzyści, jakich dostarczają grunty rolne, na powierzchni których realizowana jest interwencja, w tym przede wszystkim powiązane ze wspieraniem różnorodności biologicznej.

Szczegóły dotyczące lokalizowania pól czajkowych na polach uprawnych

Działanie wzorowane jest na rozwiązaniu rolno-środowiskowo-klimatycznym, realizowanym dotychczas w Wielkiej Brytanii i w Dolnej Saksonii w Niemczech (Chamberlain i in. 2009; Lapwing Conservation.org 2023). Szczególnie ważne jest zwrócenie uwagi na to, jak powinien zostać zlokalizowany obszar ugorowany, co schematycznie przedstawiono na ryc. 4 i 5. Powierzchnia ugorowana jest tworzona:

- tylko w obniżeniach terenu, na którym po opadach atmosferycznych mogą samoistnie tworzyć się zastoiska wody;
- z dala (min. 100 m) od drzew, słupów, pylonów i balotów, które mogą służyć jako czatownie dla ptaków drapieżnych, kruków, wron i mew;
- z dala (min. 100 m) od krawędzi pola, tak aby ograniczyć drapieżnictwo ssaków.

Ryc. 4. Sposób lokalizacji pola czajkowego. Opracowanie własne na podstawie Lapwing Conservation.org (2023).

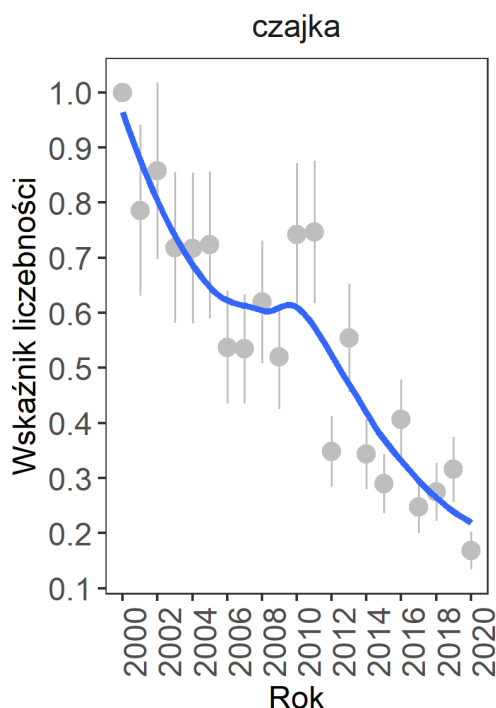

Ryc. 5. Czajkowe pole na działce z uprawą zboża ozimego w marcu (dolna Saksonia, Niemcy).
Fot. Jan-Uwe Schmidt

Uzasadnienie potrzeby wprowadzenia interwencji

Działanie realizowane jest przede wszystkim w celu ochrony lęgów czajki *Vanellus vanellus*, jak również innych rzadkich i zagrożonych gatunków ptaków, gnieźdzących się na polach z odkrytą glebą, takich jak: sieweczka rzeczna *Charadrius dubius*, sieweczka obrożna *Charadrius hiaticula*, kulik wielki *Numenius arquata*. Na ugorowanych powierzchniach mogą gnieździć się również skowronki *Alauda arvensis* lub świergotki polne *Anthus campestris*.

Czajka ma w Polsce rozległy zasięg i wciąż stosunkowo liczną populację. Jednak dynamiczny regres populacji (-67%) odnotowany w ciągu ostatnich trzech pokoleń (17 lat; ryc. 6) kwalifikuje ten gatunek jako zagrożony (EN) w ramach kryterium redukcji populacji (klasyfikacja IUCN – Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody), co spowodowało wpisanie gatunku do Czerwonej listy ptaków Polski (Wilk i in. 2020).

Ryc. 6. Zmiana wskaźnika liczebności czajki *Vanellus vanellus* w latach 2000–2020 (za: Wardecki i in. 2021).

W Polsce czajka występuje jeszcze dosyć powszechnie w siedliskach otwartych na terenie całego kraju z wyjątkiem gór. Preferuje ekstensywnie spասane pastwiska i zalewowe łąki, jednak w ostatniej dekadzie obserwuje się liczne przypadki lęgów na świeżo przeoranych polach i w uprawach z niską roślinnością (zboża jare, uprawy truskawek, uprawy warzyw) lub dużą ilością odkrytej gleby wczesną wiosną (np. uprawy kukurydzy), szczególnie jeśli w pobliżu znajdują się zastoiska wody. Podmokłe powierzchnie są wykorzystywane przez ptaki także jako żerowiska (duża liczba owadów i bezkręgowców w glebie). Niestety, w wyniku prowadzenia wiosennych zabiegów agrotechnicznych na polach (dosiewanie, nawożenie, opryski itp.), gniazda często ulegają zniszczeniu.

Wymóg ekoschematu, jakim jest zakaz stosowania nawozów i środków ochrony roślin, ogranicza spływ zanieczyszczeń z pól uprawnych do wód powierzchniowych. Jest to ważna dodatkowo korzyść związana z tworzeniem pól czajkowych.

4. Propozycje nowych rozwiązań rolno-środowiskowo-klimatycznych

4.1. Wieloletnie pasy buforowe

Założenia i wymogi proponowanej interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej

Interwencja jest długoterminowym (co najmniej 5-letnim) wariantem ekoschematu zaproponowanego w punkcie 3.2. *Roslinne pasy buforowe*. Podobnie jak ekoschemat, wzmacnia cele związane z normą DKR 4, dotyczącą zachowania stref buforowych, takie jak wsparcie zrównoważonego rozwoju i efektywnego zarządzania zasobami wody (cel szczegółowy SO5). Poprzez interwencję realizowany jest wskaźnik rezultatu R.21 dotyczący odsetka wykorzystywanej powierzchni użytków rolnych objętej wspieranymi zobowiązaniami w zakresie jakości jednolitych części wód. Jednocześnie interwencja dostarcza wielu innych korzyści środowiskowych ważnych dla samej gospodarki rolnej.

Najważniejsze wymogi i założenia interwencji *Wieloletnie pasy buforowe*

Rodzaj interwencji

Interwencja rolno-środowiskowo-klimatyczna

Opis interwencji

Zobowiązanie polega na stworzeniu pasa buforowego o ograniczonym sposobie użytkowania, oddzielającego użytkowane rolniczo grunty (grunty orne lub użytki zielone) od cieków, zbiorników wodnych lub cennych przyrodniczo obszarów podmokłych. Przez pas buforowy rozumie się obszar porośnięty roślinnością ruderalną, segetalną lub trawiastą o szerokości 5–10 m i minimalnej powierzchni 0,1 ha. W obrębie pasa buforowego może być wysiewana/podsiewana roślinność łąkowa (w tym trawy), mogą występować drzewa. Zakazane jest wysiewanie i sadzenie gatunków obcego pochodzenia.

Zobowiązaniem mogą zostać objęte pasy buforowe stworzone i utrzymywane w latach poprzedzających przystąpienie do zobowiązania w ramach ekoschematu *Roslinne pasy buforowe*.

Wymogi obowiązkowe

Użytkowanie kośne (z usunięciem pokosu) raz w roku w terminie po 1 lipca.

Zakazy

W obrębie wieloletnich roślinnych pasów buforowych zakazane jest:

- naruszanie struktury gleby, w tym bronowanie i zaorywanie;
- wałowanie i włókowanie w okresie od 1 marca do 30 sierpnia;
- pozostawianie rozdrobnionej biomasy (mulczowanie);
- wypas zwierząt gospodarskich;
- usuwanie drzew;
- wysiewanie i sadzenie roślin obcego pochodzenia;

- stosowanie środków ochrony roślin;
- nawożenie.

Okres zobowiązania

Co najmniej 5 lat

Warianty

Interwencja realizowana jest poprzez dwa warianty:

1. Wieloletnie roślinne pasy buforowe na gruntach ornych;
2. Wieloletnie roślinne pasy buforowe na trwałych użytkach zielonych.

Wysokość dopłaty

Płatność roczna w czasie 5-letniego okresu zobowiązania, proporcjonalna do powierzchni utworzonych pasów buforowych. Kalkulacja wysokości dopłaty powinna uwzględniać koszty użytkowania pasów buforowych, takie jak: wysiew/podsiewanie roślinności łąkowej, nasadzenia drzew, obowiązek koszenia z zebraniem biomasy, a także utracone korzyści z tytułu ograniczenia użytkowania gruntu rolnego. Powinna uwzględniać również korzyści, jakich dostarczają grunty rolne, na powierzchni których realizowana jest interwencja, w tym powiązane z poprawą jakości wód, retencją wody, sekwestracją węgla czy wspieraniem różnorodności biologicznej.

Uzasadnienie potrzeby wprowadzenia interwencji

Uzasadnienie potrzeby tworzenia pasów buforowych o ograniczonym sposobie użytkowania przedstawiono w punkcie 3.2. dotyczącym ekoschematu *Roślinne pasy buforowe*. Niniejsza propozycja jest rozszerzeniem ekoschematu. Utrzymywane przez wiele lat pasy buforowe z roślinnością o dobrze rozwiniętych i stabilnych systemach korzeniowych mogą efektywniej redukować wpływ zanieczyszczeń do wód. Podobnie pozostałe korzyści z obecności obszarów o ograniczonym użytkowaniu, takie jak wsparcie różnorodności biologicznej, są większe.

4.2. Przekształcanie gruntów ornych w trwałe użytki zielone na obszarach zagrożonych podtopieniami

Założenia i wymogi proponowanej interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej

Proponuje się stworzenie nowej interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej, celem której jest przekształcanie gruntów ornych w trwałe użytki zielone na terenach zagrożonych podtopieniami. Interwencja ma podobne założenia do zaproponowanego w punkcie 3.3. ekoschematu dotyczącego przekształcania gruntów ornych w użytki zielone. Podobnie jak wspomniany ekoschemat wykracza poza wymogi warunkowości, w tym przede wszystkim wzmacnia cele związane z normami DKR 2 (ochrona terenów podmokłych i torfowisk), DKR 4 (strefy buforowe) i DKR 8 (obszary i elementy nieprodukcyjne) ponieważ przyczynia się do:

- łagodzenia zmian klimatu i przystosowywania się do nich (cel szczegółowy SO4);
- wsparcia zrównoważonego rozwoju i efektywnego zarządzania zasobami naturalnymi, takimi jak woda, gleba, powietrze (cel szczegółowy SO5);

- zatrzymania i odwrócenia procesu utraty różnorodności biologicznej, wzmacnianie usług ekosystemowych oraz ochrona siedlisk i krajobrazów (cel szczegółowy SO6).

Najważniejsze wymogi i założenia interwencji *Przekształcanie gruntów ornych w trwałe użytki zielone na obszarach zagrożonych podtopieniami*

Rodzaj interwencji

Interwencja rolno-środowiskowo-klimatyczna

Opis interwencji

Zobowiązanie polega na przekształceniu gruntu ornego położonego w kwalifikującym się obszarze w trwały użytek zielony. Przekształcenia dokonuje się poprzez wysianie mieszanki łąkowych roślin wieloletnich typowych dla siedliska występującego w miejscu przekształcania. Minimalna wielkość działki kwalifikującej się do wdrożenia ekoschematu to 0,1 ha.

Zobowiązaniem mogą zostać objęte grunty orne, które, przed przystąpieniem do zobowiązania, zostały przekształcone w użytki zielone w ramach ekoschematu Przekształcanie gruntów ornych w użytki zielone.

Wymogi obowiązkowe

W przypadku przekształcenia gruntu ornego obowiązkowe jest wysianie mieszanki roślin łąkowych w celu przekształcenia gruntu ornego w użytek zielony.

W przypadku przekształcenia gruntu ornego oraz utrzymania użytku zielonego powstałego w wyniku ekoschematu Przekształcanie gruntów ornych w użytki zielone:

1. Podsiewanie użytku gatunkami roślin łąkowych (w tym traw), jeśli jest to konieczne dla utrzymania zwartej runi użytku w drugim i kolejnych latach po przekształceniu.
2. Użytkowanie:
 - kośne (z usunięciem pokosu) w terminie od 15 czerwca do 31 października, nie częściej niż dwa razy w roku;
 - kośno-pastwiskowe – maksymalnie dwa pokosy w sezonie w terminie od 15 czerwca do 15 sierpnia, wypas po 15 sierpnia do 15 października, przy obsadzie zwierząt do 1,5 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych interwencją;
 - pastwiskowe w okresie od 10 maja do 15 października, przy obsadzie zwierząt do 1,5 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych interwencją.

Zakazy

W obrębie przekształconych gruntów zakazane jest:

- w latach innych niż rok przekształcenia gruntu, naruszanie struktury gleby, w tym bronowanie i zaorywanie;
- pozostawianie rozdrobnionej biomasy (mulczowanie);
- usuwania istniejących drzew;
- wysiewanie i sadzenie roślin obcego pochodzenia;
- stosowanie środków ochrony roślin;

- stosowania komunalnych osadów ściekowych;
- stosowanie innych nawozów niż komunalne osady ściekowe w dawkach przekraczających 60 kg N/ha/rok.

Obszar realizacji

Wdrażanie interwencji możliwe jest na obszarach zagrożonych podtopieniami oraz we wszystkich obszarach objętych siecią Natura 2000. Warstwa określająca obszary zagrożone podtopieniami została opracowana dla kraju i jest dostępna jako warstwa Podtopienia w Geoportalu (mapy.geoportal.gov.pl). Całość danych została opracowana w układzie współrzędnych PUWG 1992 przez Państwową Służbę Hydrologiczną.

Okres zobowiązania

Co najmniej 5 lat

Warianty

Interwencja realizowana jest poprzez dwa warianty:

1. Przekształcenie gruntu ornego w trwały użytek zielony
2. Przekształcenie użytku zielonego powstałego w ramach ekoschematu Przekształcanie gruntów ornych w użytki zielone w trwały użytek zielony

Wysokość dopłaty

Płatność roczna w czasie 5-letniego okresu zobowiązania, proporcjonalna do powierzchni gruntów. Kalkulacja wysokości płatności powinna uwzględniać koszty zakupu mieszanki roślin łąkowych i jej wysiania, koszty koszenia z zebraniem biomasy oraz utracone korzyści z tytułu wyłączenia gruntu rolnego z użytkowania ornego. Płatność powinna uwzględniać także korzyści, jakich dostarczają grunty rolne, na powierzchni których realizowana jest interwencja, w tym powiązane z poprawą jakości wód, retencją wody, sekwestracją węgla czy wspieraniem różnorodności biologicznej.

Uzasadnienie potrzeby wprowadzenia interwencji

Korzyści płynące z proponowanego działania są tożsame z korzyściami opisanymi w pkt. 3.3 dotyczącym propozycji ekoschematu *Przekształcanie gruntów ornych w użytki zielone*. Pięcioletnie działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne w porównaniu z jednorocznym ekoschematem pozwala na utrzymanie tych korzyści w dłuższym okresie lub nawet na stałe. Z drugiej strony jednoroczne zobowiązanie, jakim jest ekoschemat daje możliwość "wypróbowania" rozwiązania i dopiero po takiej próbie podjęcia decyzji o trwałym przekształceniu gruntu. W takiej sytuacji proponowana interwencja pozwala na utrwalenie rezultatów ekoschematu.

4.3. Nawadnianie zdegradowanych terenów podmokłych

Założenia i wymogi proponowanej interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej

Proponuje się wprowadzenie interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej *Nawadnianie zdegradowanych terenów podmokłych*, której celem jest zachęcenie gospodarstw rolnych do odtwarzania naturalnego poziomu uwodnienia osuszonych przez melioracje terenów podmokłych (w tym torfowisk), wykorzystywanych do celów rolniczych. Jest to

interwencja nowatorska w skali kraju, realizowane w oparciu o osiągnięty rezultat (ang. *result-based measure*). Podobne rozwiązanie zaproponowano podczas ostatniej reformy polityki rolnej w Niemczech (GAP-Strategieplan für die Bundesrepublik Deutschland 2023).

Interwencja wykracza poza wymogi warunkowości, w tym przede wszystkim wzmacnia cele związane z normą DKR 2 dotyczącą ochrony terenów podmokłych i torfowisk – przyczynianie się bowiem do łagodzenia zmian klimatu i przystosowywania się do nich, w tym (w przypadku gleb torfowych) poprzez redukcję emisji gazów cieplarnianych i zwiększenie sekwestracji węgla (cel szczegółowy SO4). Poprzez interwencję realizowany jest przede wszystkim wskaźnik rezultatu R.14 dotyczący odsetka wykorzystywanej powierzchni użytków rolnych objętej wspieranymi zobowiązaniami do redukcji emisji lub do utrzymania lub zwiększenia składowania dwutlenku węgla. Jednocześnie dostarcza wielu innych korzyści środowiskowych ważnych również dla samej gospodarki rolnej.

Najważniejsze wymogi i założenia interwencji *Nawadnianie zdegradowanych terenów podmokłych*

Rodzaj interwencji

Interwencja rolno-środowiskowo-klimatyczna realizowana w oparciu o osiągnięty rezultat (ang. *result-based measure*)

Opis interwencji

Zobowiązanie polega na osiągnięciu podniesienia poziomu wód gruntowych na trwałych użytkach zielonych (na działkach rolnych i działkach przyrodniczych), obejmujących zdegradowane przez melioracje tereny podmokłe (w tym torfowiska) zlokalizowane w kwalifikującym się obszarze. Podniesienie poziomu wód gruntowych może zostać osiągnięte poprzez piętrzenie wody w rowach melioracyjnych lub poprzez likwidację rowów. Kwalifikowane do objęcia interwencją są również grunty, których poziom uwodnienia podniesiony został w wyniku naturalnej działalności bobra europejskiego *Castor fiber*.

Za osiągnięcie wymaganego stopnia uwodnienia uznaje się sytuację, gdy stan wysycenia profilu glebowego wodą osiągnie poziom przynajmniej 80%, w okresie między 1 kwietnia a 15 października, przez okres co najmniej 30 następujących po sobie dni. Niespełnienie wymogu minimalnego stopnia uwodnienia gruntu w jednym roku realizacji działania nie dyskwalifikuje przyznania płatności w kolejnym roku.

Wymogi obowiązkowe

Obowiązkowym wymogiem jest ekstensywne użytkowanie ponownie nawodnionych gruntów i utrzymanie otwartego charakteru siedlisk. Dopuszcza się użytkowanie poprzez paludikulturę, czyli zrównoważone użytkowanie rolnicze, polegające na uprawie roślin wilgociolubnych (trzcina pospolita *Phragmites australis*, pałki *Typha sp.*, turzyce *Carex sp.*) lub wypasie zwierząt gospodarskich dostosowanych do warunków wysokiego uwodnienia.

Każdorazowo ekspert przyrodniczy, ustalając zakres użytkowania (w tym dopuszczając paludikulturę), bierze pod uwagę ewentualny negatywny wpływ takiego użytkowania na walory przyrodnicze siedliska, w szczególności w przypadku trwałych użytków zielonych wrażliwych środowiskowo. Przy czym ochronę najcenniejszych siedlisk przyrodniczych w obszarach Natura 2000 zapewnia przede wszystkim nadrzędność wymogów planów zadań ochronnych i planów ochrony.

Zakazy

W obrębie działek objętych interwencją zakazane jest:

- naruszanie struktury gleby, w tym bronowanie i zaorywanie;
- pozostawianie rozdrobnionej biomasy (mulczowanie);
- zakaz usuwania, uszkodzania i niszczenia stawów i tam bobrowych;
- wysiewanie i sadzenie roślin obcego pochodzenia;
- stosowanie środków ochrony roślin;
- nawożenie.

Obszar obowiązywania

Grunty rolne (działki rolne i działki przyrodnicze) zidentyfikowane jako mokradła np. na podstawie Systemu Informacji Przestrzennej o Mokradłach Polski (gis-mokradła.info).

Okres zobowiązania

Co najmniej 5 lat

Wysokość dopłaty

Składowe płatności powinny uwzględniać:

- koszt wykonania piętrzeń/likwidacji rowów (w pierwszym roku wdrażania interwencji);
- płatność za utracone korzyści z tytułu użytkowania podmokłego gruntu oraz płatność za dostarczone korzyści (dobra publiczne) w postaci poprawy jakości wód, retencji, ograniczenia emisji CO₂ czy wspieraniem różnorodności biologicznej w każdym roku zobowiązania, w którym osiągnięty został minimalny wymagany poziom uwodnienia.

Uzasadnienie potrzeby wprowadzenia interwencji

W obecnym kształcie polski PS dla WPR 2023–2027 nie oferuje żadnych zachęt do odtwarzania zdegradowanych obszarów podmokłych, w tym torfowisk (Midler i in. 2023, Pępkowska-Król 2023). Natomiast wymogi warunkowości i interwencje powiązane z ochroną zachowanych terenów podmokłych nie są wystarczające w obliczu potrzeby istotnej redukcji emisji gazów cieplarnianych czy poprawy jakości wód. Stąd tak ważne jest rozszerzenie dostępnych dla gospodarstw rolnych interwencji w tym zakresie. Dodatkowo szczegółowo potrzeby i korzyści związane z ponownym nawadnianiem terenów podmokłych przedstawiono w punkcie 5.

Warto również zwrócić uwagę na fakt, że interwencja sprzyja ochronie bobra europejskiego w krajobrazie rolniczym. Działalność tego gatunku przyczynia się do restytucji terenów zalewowych rzek (ryc. 7), jest również najprostszym sposobem odtwarzania bagiennych stref buforowych, które skutecznie redukują spływ zanieczyszczeń z obszarów rolniczych do wód (np. Kotowski i in. 2020). W projekcie *Strategii ochrony mokradel w Polsce na lata 2022–2032* oszacowano, że podtrzymanie obecności bobrów nad ciekami (poprzez zaniechanie działań polegających na likwidowaniu tam bobrowych w obszarach rolniczych) pozwoliłoby na obniżenie średniego ładunku azotanów i fosforanów z terenów przyległych średnio o 37% i 46% (maksymalnie do 93% i 99%; Pawlaczuk 2023). Niestety obecnie przeważa wśród osób użytkujących grunty rolne negatywne

nastawienie do bobra europejskiego, a jego działalność postrzegana jest przede wszystkim jako niekorzystna (np. Petera 2015). Interwencja może pomóc w zmianie tego pojęcia.

Ważne jest również to, że ponowne nawodnienie gruntów rolnych nie jest jednoznaczne z wyłączeniem ich z użytkowania. Zdegradowane siedliska podmokłe (w tym torfowiska) po ponownym nawodnieniu mogą być nadal wykorzystywane do celów rolniczych na potrzeby tzw. rolnictwa bagiennego – paludikultury i przynosić wymierne korzyści.

Ważnym rozwiązaniem w ramach proponowanej interwencji jest trwała likwidacja rowów melioracyjnych, co mogłoby mieć zastosowanie w szczególności w miejscach, gdzie nie ma konieczności regulacji stopnia uwodnienia gruntu. Obecne przepisy prawa nie przewidują jednak możliwości likwidacji rowów melioracyjnych na cele związane z ochroną przyrody czy klimatu, co wymaga odpowiednich zmian, w tym przede wszystkim uproszczenia tych przepisów.

Ryc. 7. Staw bobrowy w krajobrazie rolniczym. Fot. Andrzej Czech

5. Korzyści z praktyk służących ochronie i odtwarzaniu obszarów nieprodukcyjnych oraz terenów podmokłych w krajobrazie rolniczym

Podstawowym problemem, na którym skupiono się w dokumencie jest spływ zanieczyszczeń (przede wszystkim biogenów) z obszarów rolniczych do wód powierzchniowych. Zaproponowano praktyki, służące rozwiązaniu problemu w skali indywidualnych gospodarstw rolnych. Oparte są one na przyrodzie (ang. *nature-based solutions*), a ich funkcje wykraczają znacząco poza cele związane z zapobieganiem samej eutrofizacji. Jest to niewątpliwie ich ogromna zaleta. Do najważniejszych korzyści środowiskowych z ochrony i odtwarzania w krajobrazie rolniczym obszarów nieprodukcyjnych lub o ograniczonym/ekstensywnym sposobie użytkowania, w tym w szczególności terenów podmokłych, takich jak torfowiska, należą:

- poprawa jakości wód powierzchniowych w wyniku redukcji spływu zanieczyszczeń, w tym pierwiastków biogenych, a co za tym idzie zmniejszenie eutrofizacji,
- zwiększenie retencji wody,
- redukcja emisji CO₂ z gleb torfowych,
- korzystny wpływ na mikroklimat,
- wzrost różnorodności biologicznej.

Z powyższych funkcji korzysta również sama gospodarka rolna. Dla przykładu zwiększenie retencji przeciwdziała suszom, które w ostatnich latach są coraz większym problemem. I tak na korzyści płynące z działań sprzyjających retencjonowaniu wody coraz częściej uwagę zwracają sami rolnicy. Zauważają, że odtwarzanie terenów podmokłych, może istotnie zwiększyć plony z pól uprawnych, w sąsiedztwie których spływ wody zostanie istotnie spowolniony (Kokociński 2023).

Ważne, by podkreślić, że wdrażanie zaproponowanych praktyk nie musi oznaczać wyłączenia dużych obszarów z użytkowania rolniczego. W przypadku ponownego nawadniania zdegradowanych terenów podmokłych (w tym torfowisk) możliwe jest ich zrównoważone wykorzystanie do celów paludikultury (Joosten i in. 2016, Kotowski i in. 2020, Pępkowska-Król, Wilk 2020). W Polsce z obszarów podmokłych z powodzeniem pozyskiwana jest trzcina, wykorzystywana następnie jako tradycyjny materiał budowlany (Smolczyński 2022). Nowatorskie rolnictwo bagienne, rozwijane w szczególności w Niemczech, Holandii i Wielkiej Brytanii, obejmuje także uprawy pałki wodnej oraz mchów torfowców.

Wszystkie wymienione powyżej funkcje są niewątpliwie dobrami publicznymi, za wytworzenie których gospodarstwa rolne muszą być wynagradzane. Dlatego wysokość płatności każdorazowo powinna uwzględniać nie tylko utracone zyski z powodu zaniechania lub ekstensyfikacji sposobu użytkowania gruntu, ale również wartość wytworzonych dóbr (usług ekosystemowych).

6. Uwagi ogólne i wnioski

Niniejszy raport wpisuje się w szeroką dyskusję na temat potrzeby ochrony i odtwarzania obszarów nieprodukcyjnych oraz terenów podmokłych (w tym torfowisk) w krajobrazie rolniczym. Właściwie ukierunkowana zmiana praktyk rolniczych i zachęty do zrównoważonego zarządzania krajobrazem rolniczym powinny służyć osiągnięciu ważnych celów, takich jak: poprawa jakości wód poprzez redukcję spływu zanieczyszczeń, ograniczanie emisji dwutlenku węgla i przeciwdziałanie zmianom klimatu, łagodzenie negatywnych skutków tych zmian (m.in. poprzez retencję wody) oraz zachowanie istotnych elementów różnorodności biologicznej. Najważniejszym narzędziem w kształtowaniu trendów w gospodarce rolnej jest obecnie wspólna polityka rolna, która w Polsce w niedostateczny sposób odpowiada na potrzeby zwiększenia wysiłków zmierzających do osiągnięcia powyższych celów (Midler i in. 2023, Pępkowska-Król 2023). Dlatego pilnie potrzebne jest wprowadzenie proponowanych w niniejszym opracowaniu nowych i modyfikacji istniejących rozwiązań.

Stan wiedzy w zakresie prośrodowiskowych praktyk i nastawienie do nich osób zarządzających gospodarstwami rolnymi będą kluczowym czynnikiem wpływającym na skalę stosowania proponowanych metod. Tylko szeroko zakrojone kampanie i działania edukacyjne skierowane do rolników i doradców rolnych, a także przedstawicieli instytucji odpowiedzialnych za rolnictwo mogą przyczynić się do potrzebnej zmiany praktyk rolniczych. Szczególnie ważna jest tutaj edukacja w zakresie korzyści, jakich praktyki oparte na przyrodzie dostarczają samej gospodarce rolnej.

Proponowane zmiany już istniejących norm lub interwencji są stosunkowo proste do implementacji, a ich wprowadzenie umożliwiają regulacje związane z wdrażaniem polityki rolnej. Zaproponowane nowatorskie interwencje wymagają jednak doprecyzowania wymogów i oszacowania adekwatnych wysokości płatności. Pomóc w tym mogą programy pilotażowe wdrażające interwencje w niewielkiej liczbie gospodarstw. Dobrym rozwiązaniem byłoby wykorzystanie państwowych gospodarstw rolnych, w których mogłyby zostać przetestowane poszczególne rozwiązania.

Prośrodowiskowe praktyki rolnicze, do których stosowania powinni być zachęceni indywidualni rolnicy i rolniczki, są ważnym czynnikiem wpływającym na rozwiązanie problemów powiązanych z ilością i jakością wód czy zmianami klimatu, ale niewystarczającym. Efektywność działań rolników w tym zakresie może zostać zwiększona poprzez wprowadzenie wspólnotowego wdrażania rozwiązań służących odtwarzaniu i ochronie obszarów podmokłych i torfowisk (Jobda 2020). Takie podejście jest stosowane w różnych krajach Unii Europejskiej, w tym w Niemczech czy Irlandii.

Równie istotne są równolegle prowadzone systemowe działania, obejmujące obszary całych zlewni. Zalicza się do nich konieczność odtwarzania mokradeł na gruntach skarbu państwa, m.in. z przeznaczeniem na bagienne strefy buforowe. Traktuje o tym projekt *Strategii ochrony mokradeł w Polsce na lata 2022–2032* (Pawlaczyk 2023), w którym zaproponowano wprowadzenie do ustawy Prawo Wodne zapisu o bagiennych strefach buforowych i jednocześnie uznanie ich za obszary ochronne.

W analizie efektywności i opłacalności implementacji proponowanych rozwiązań do polityki rolnej należy również wziąć pod uwagę aspekt społeczny. Ważnym argumentem za przeznaczaniem środków publicznych na wsparcie w tym zakresie gospodarstw rolnych, jest wysoka społeczna akceptacja ponoszenia kosztów odtwarzania i ochrony terenów podmokłych. Giergiczny i in. (2022) wykazali, że obywatele Polski, Niemiec i Danii są skłonni płacić znaczne kwoty za korzyści dostarczane przez ekosystemy terenów podmokłych, takie jak poprawa jakości wody w rzekach i w Morzu Bałtyckim. W przeprowa-

dzonym badaniu Polki i Polacy skłonni byli płacić równowartość 105,55 euro/rok w postaci celowego podatku na działania polegające na tworzeniu i utrzymaniu bagiennych stref buforowych i 108,48 euro/rok za tworzenie stref w postaci obszarów użytkowanych na potrzeby paludikultury.

Literatura

- Blackwell M.S.A., Pilgrim E.S., 2011. Ecosystem services delivered by small-scale wetlands. *Hydrological Sciences Journal*, 56 (8), 1467–1484.
- Chamberlain D., Gough S., Anderson G., Macdonald M., Grice P., Vickery J. 2009. Bird use of cultivated fallow 'Lapwing plots' within English agri-environment schemes. *Bird Study*, 56:3, 289–297. DOI: 10.1080/00063650902792114
- Diaz R. J., Rosenber R. 2008. Spreading Dead Zones and Consequences for Marine Ecosystems. *Science* 321, 926. DOI: 10.1126/science.1156401.
- Dworak T., Berglund M., Grandmougin B., Mattheiss V., Holen S., 2009. International review on payment schemes for wet buffer strips and other types of wet zones along privately owned land. Study for RWS-Waterdienst. Ecologic Institute, Berlin/Wien. Dostęp on-line: https://www.ecologic.eu/sites/default/files/publication/2019/international_review_on_payment_schemes_for_wet_buffer_strips_and_other_types_of_wet_zones_along.pdf
- Dz. U 2023 poz. 1615. Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 15 lipca 2021 r. w sprawie przyjęcia "Planu przeciwdziałania skutkom suszy"
- Dz.U 2023 poz. 244. Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2023 r. w sprawie „Programu działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu”.
- Dz.U. 2023 poz. 488. Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 10 marca 2023 r. w sprawie trwałych użytków zielonych wrażliwych pod względem środowiskowym.
- GAP-Strategieplan für die Bundesrepublik Deutschland 2023. Ver. 2.0, dostęp online: https://www.bmel.de/SharedDocs/Downloads/DE/_Landwirtschaft/EU-Agrarpolitik-Foerderung/gap-strategieplan-version-2-0.pdf?__blob=publicationFile&v=5
- GDOŚ 2021. Priorytetowe ramy działania dla sieci Natura 2000 w Polsce. Art. 8 Dyrektywy Rady 92/43/EWG w sprawie ochrony siedlisk przyrodniczych oraz dzikiej fauny i flory (Dyrektywa siedliskowa) dla Wieloletnich Ram Finansowych na lata 2021–2027. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska.
- Giergiczny M., Valasiuk S., Kotowski W., Galera H., Jacobsen J. B., Sagebiel J., Wichtmann W., Jabłońska E. 2022. Re-meander, rewet, rewild! Overwhelming public support for restoration of small rivers in the three Baltic Sea basin countries. *Scientific Restoration Ecology* 30, 5, e13575. doi.org/10.1111/rec.13575
- Greifswald Mire Centre, Wetlands International 2022. Higher ambition for Peatlands in the EU Nature Restoration Law Proposal. Policy Briefing, dostęp on-line: <https://europe.wetlands.org/publications/higher-ambition-for-peatlands-in-the-eu-nature-restoration-law-proposal/>
- Hautier Y., Niklaus P. A., Hector A. 2009. Competition for light causes plant biodiversity loss after eutrophication. *Science* 1; 324 (5927): 636–8. DOI: 10.1126/science.1169640.
- HELCOM 2018. Sources and pathways of nutrients to the Baltic Sea. *Baltic Sea Environment Proceedings* No. 153.

- Jabłońska E., Wiśniewska M., Marcinkowski P., Grygoruk M., Walton C. R., Zak D., Homann C. C., Larsen S. E., Trepel M., Kotowski W. 2020. Catchment-Scale Analysis Reveals High Cost-Effectiveness of Wetland Buffer Zones as a Remedy to Non-Point Nutrient Pollution in North-Eastern Poland. *Water* 12, 629. DOI: 10.3390/w12030629.
- Jobda M. 2020. Propozycje nowych pakietów PRŚK w zakresie retencji wodnej i paludikultury. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, dostęp on-line: https://www.moorwissen.de/files/doc/Projekte%20und%20Praxis/desire/Opracowanie%20OTOP%20ver7_PL_final.pdf
- Joosten H., Gaudig G., Tanneberger F., Wichmann S., Wichtmann W. 2016. Paludiculture: Sustainable productive use of wet and rewetted peatlands. [W:] Bonn A., Allott T., Evans M., Joosten H., Stoneman R. (red.). *Peatland Restoration and Ecosystem Services: Science, Policy and Practice*. Ecological Reviews, Cambridge: Cambridge University Press, ss. 339–357.
- Koalicja Rolnictwo dla Przyrody 2021. Ocena drugiej wersji Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023–2027 sporządzona przez Koalicję Rolnictwo dla Przyrody. Dostęp on-line: otop.org.pl/2021/11/05/czy-polska-polityka-rolna-odpowie-na-wyzwania-unijnego-zielonego-ladu/
- Kokociński P. 2023. Oparte o naturalne metody rozwiązania sprzyjające retencji i zapobiegające sptywowi biogenów – praktyka w gospodarstwie rolnym. Wystąpienie podczas webinaru „Mokradła a zanieczyszczenia rolnicze cz.3”, dostęp on-line: https://www.youtube.com/watch?v=_DjYqUejtP8
- Kotowski W., Jabłońska E., Wilk M., Zak D. [red.] 2020. Bagiennne strefy buforowe – nasze wyjście bezpieczeństwa. Wnioski z projektu CLEARANCE.
- Kotowski W. 2021. Oszacowanie emisji gazów cieplarnianych z użytkowania gleb organicznych w Polsce oraz potencjału ich redukcji. Fundacja WWF Polska.
- Lapwing Conservation.org 2023. Lapwing plots in winter crops (Saxony). Dostęp on-line 2023-05-04: <https://lapwingconservation.org/case-studies/lapwing-plots-winter-crops-saxony/>
- Lind L., Maher Hasselquist E., Laudon H., 2019. Towards ecologically functional riparian zones: A meta-analysis to develop guidelines for protecting ecosystem functions and biodiversity in agricultural landscapes. *Scientific Journal of Environmental Management* 249, 109391. doi.org/10.1016/j.jenvman.2019.109391
- Midler E., Hobeika M., Riedel A., Pagnon J. 2023. Environment and climate assessment of Poland's CAP Strategic Plan. Policy report. Institute for European Environmental Policy.
- Omelczuk Ł., Kozieł M. 2017. Wpływ działalności bobra europejskiego *Castor fiber* L. na zmiany stosunków wodnych na Polesiu Zachodnim. *Badania Fizjograficzne R. VIII – Seria A – Geografia fizyczna (A68)*: 099–113. DOI: 10.14746/bfg.2017.8.7
- Pawlaczyk P. 2023. Analiza kluczowych dokumentów strategicznych i polityk pod kątem uwzględnienia bagiennych stref buforowych. W: *Ochrona wód powierzchniowych przed zanieczyszczeniami pochodzącymi z terenów rolniczych*. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Marki.
- Petera W. 2015. Bobry znów groźne: jak otrzymać odszkodowanie? *agroFakt.pl*, dostęp on-line: <https://www.agrofakt.pl/bobry-znow-grozne/>

- Pępkowska-Król A. 2023. Brak wsparcia ochrony i odtwarzania obszarów podmokłych w nowej polityce rolnej na lata 2023–2027. W: Ochrona wód powierzchniowych przed zanieczyszczeniami pochodzącymi z terenów rolniczych. Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków, Marki.
- Pępkowska-Król A., Wilk T. 2020. O znaczeniu torfowisk i ich zrównoważonym użytkowaniu w paludikulturze. *Chrońmy Przyrodę Ojczystą* 76 (4): 4–19.
- Prosser R. S., Hoekstra P. F., Gene S., Truman C., White M., Hanson M. L. 2020. A review of the effectiveness of vegetated buffers to mitigate pesticide and nutrient transport into surface waters from agricultural areas. *Journal of Environmental Management*, 261, 110210. doi.org/10.1016/j.jenvman.2020.110210
- PS dla WPR 2023–2027. Plan strategiczny dla wspólnej polityki rolnej na lata 2023–2027. Wersja 1.1.
- Smolczyński A. 2022. Produkcja pokryć dachowych. Wystąpienie podczas konferencji „Biomasa z mokradeł. Możliwości zwiększenia opłacalności zrównoważonego użytkowania obszarów podmokłych”. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, Warszawa 2022-09-08.
- Stachowicz M., Manton M., Abramchuk M., Banaszuk P., Jarašius L., Kamocki A., Povilaitis A., Samerkhanova A., Schäfer A., Sendžikaitė J., Wichtmann W., Zableckis N., Grygoruk M. 2022. To store or to drain – To lose or to gain? Rewetting drained peatlands as a measure for increasing water storage in the transboundary Neman River Basin. *Science of the Total Environment* 829 (2022) 154560. dx.doi.org/10.1016/j.scitotenv.2022.154560
- Steffen W., Richardson K., Rockström J., Cornell S. E., Fetzer I., Bennett E. M., Biggs R., Carpenter S. R., de Vries W., de Wit C. A., Folke C., Gerten D., Heinke J., Mace G. M., Persson L. M., Ramanathan V., Reyers B., Sörlin S. 2015. Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet. *Science* 347, 1259855. DOI: 10.1126/science.1259855.
- Wardecki Ł., Chodkiewicz T., Beuch S., Smyk B., Sikora A., Neubauer G., Meissner W., Marchowski D., Wylegała P., Chylarecki P. 2021. Monitoring Ptaków Polski w latach 2018–2021. *Biuletyn Monitoringu Przyrody* 22: 1–80.
- Wilk T., Chodkiewicz T., Sikora A., Chylarecki P., Kuczyński L. 2020. Czerwona lista ptaków Polski. OTOP, Marki.
- Windolf J., Tornbjerg H., Hoffmann C. C., Poulsen J. R., Blicher-Mathiesen G., Kronvang B. 2016. Successful reduction of diffuse nitrogen emissions at catchment scale: example from the Pilot River Odense, Denmark. *Water Sci Technol* 73 (11): 2583–9. DOI: 10.2166/wst.2016.067.

Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków (OTOP) to założona w 1991 r. organizacja pozarządowa o statusie organizacji pożytku publicznego. Do podstawowych zadań organizacji należy ochrona dzikich ptaków i miejsc, w których one żyją. Prowadzimy działania z dziedziny monitoringu, czynnej ochrony przyrody, kształtowania polityk mających wpływ na środowisko oraz edukacji. Wspiera nas rzesza kilku tysięcy członków i wolontariuszy.

Naszym celem jest zachowanie dziedzictwa przyrodniczego dla dobra obecnych i przyszłych pokoleń. OTOP jest polskim partnerem światowej federacji towarzystw ochrony ptaków – BirdLife International. Współpracuje z polskimi i zagranicznymi autorytetami i organizacjami pozarządowymi. Więcej o OTOP na stronie www.otop.org.pl.

Twoje 1,5% pomoże nam chronić przyrodę. Wiemy, jak to robić!

Numer KRS: 0000015808

Koalicja Rolnictwo dla Przyrody powstała w 2020 r. z inicjatywy sześciu polskich organizacji pozarządowych: Ogólnopolskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków, Fundacji Natura International Polska, Polskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków, Towarzystwa Przyrodniczego „Bocian”, Towarzystwa Przyrodniczego „Dubelt” oraz Fundacji WWF Polska. Są to organizacje o dużym doświadczeniu we wdrażaniu i promowaniu rolnictwa przyjaznego przyrodzie – zarówno na gruncie praktycznym, jak i formalnym. Koalicja opracowuje propozycje zmian w już istniejących narzędziach finansowych wspólnej polityki rolnej, jak i nowe rozwiązania, których celem jest wspieranie w Polsce rolnictwa przyjaznego przyrodzie.